

Кодлюк

Ярослава Петрівна —

доктор педагогічних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії шкільного підручника Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, член Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні, член двох спеціалізованих вчених рад із захисту докторських дисертацій у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, член редакційної колегії журналів «Початкова школа» та «Перший учитель». Автор 115 публікацій з проблем шкільної освіти. Коло наукових інтересів: дидактика початкової школи, теорія і практика шкільного підручника, підготовка вчителя початкової школи, педагогіка вищої школи.

ВЧИТИ ВЧИТИСЯ

В умовах інформаційного суспільства актуалізується проблема формування в учнів уміння вчитися, самостійно здобувати знання. Її значущість посилюється в межах школи першого ступеня, де навчальна діяльність як провідна лише починає формуватися, а відтак виникає необхідність забезпечення її процесуального компонента, представленого як предметними (спеціальними) вміннями і навичками, так і міжпредметними (загальнонавчальними), зокрема вмінням вчитися. Додамо, що зазначене вміння в Державному стандарті початкової загальної освіти трактується як ключова компетентність. З огляду на це актуальність і своєчасність посібника «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра», підготовленого академіком О. Я. Савченко, очевидні.

Матеріал книги чітко структуровано. Відповідно до логіки розгортання наукового пошуку він охоплює три розділи: теоретичні засади досліджуваної проблеми, аналіз педагогічного досвіду, формування вміння вчитися як ключової компетентності молодших школярів.

Вектор пошуку задає перший розділ, у якому з позицій діяльнісного підходу проаналізовано навчальну діяльність як провідну в цьому віці, уточнено її структуру, обґрунтовано необхідну й достатню сукупність дидактичних принципів її успішної організації, розкрито взаємозв'язок принципів навчання з дидактичною структурою навчального процесу. Показово, що О. Я. Савченко відмовилася від традиційного структурування навчальної діяльності (змістовий, мотиваційний і процесуаль-

ний (діяльнісний) компоненти), доповнивши цей перелік результативним і рефлексивним компонентами. Такий підхід вважаємо науково виправданим, оскільки, з одного боку, аналіз найвідоміших у психології і педагогіці підходів до структурування навчальної діяльності (В. В. Репкін, І. Я. Лернер, Ю. К. Бабанський та ін.) дає змогу виокремити її інваріантні компоненти, з другого – як кожен пізнавальний процес навчальна діяльність є багатокомпонентною й охоплює зміст, способи дій, відносини між учасниками, результати, що і зумовило такий склад цієї діяльності.

Поглиблює розуміння теоретичних засад досліджуваної проблеми матеріал, що стосується характеристики вікових особливостей молодших школярів як суб'єктів учіння. На підставі опрацювання значного масиву відповідної літератури автор доходить висновку, що ці учні різні за ставленням до навчання, пізнавальними та фізіологічними можливостями, тому завдання педагога – вивчати ці особливості й ураховувати їх у процесі організації навчання.

Прикметно, що у посібнику відображено нове (сучасне) бачення вміння вчитися як ключової компетентності початкової загальної освіти, адже традиційно цей феномен у вітчизняній дидактиці тлумачився в контексті формування у учнів загальнонавчальних умінь і навичок.

О. Я. Савченко структурувала зазначене вміння таким чином: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, контрольо-оцінний, рефлексивно-корекційний компоненти, розкривши зміст кожного із них. Лейтмотивом методики формування вміння вчитися є положення відомого дидакта про те, що всі охарактеризовані компоненти мають формуватися у взаємозв'язку на засадах міжпредметності та суб'єкт-суб'єктності з урахуванням принципів наступності й перспективності цього процесу.

Прикладну спрямованість посібника посилює матеріал, що стосується аналізу педагогічного досвіду з проблеми дослідження, зокрема вимоги до формування вміння вчитися, наведені в Державному стандарті початкової загальної освіти і в навчальних програмах для 1–4-х класів; відображення цих вимог у методичному апараті підручників для початкової школи; особливості діяльності вчителя, спрямовані на формування в молодших школярів вміння вчитися.

Репрезентований у посібнику матеріал збагачує методику аналізу навчальних програм і підручників для початкової школи щодо наявності в них засобів, які сприяють ефективному оволодінню молодшими школярами вмінням учитися. Зразки завдань, зміст анкет, авторські та адаптовані методики дослідження особистісних характеристик учнів є важливим діагностичним інструментарієм сформованості у молодших школярів зазначеної якості.

З огляду на той факт, що, по-перше, ядром вміння вчитися є загальнонавчальні вміння і навички, об'єднані в певні групи (навчально-організаційні, загальнономовленнєві, загальнопізнавальні і контрольо-оцінні); а

по-друге, склад умінь у межах кожної групи доволі різноманітний, автор запропонувала, на нашу думку, оптимальний підхід до розкриття методики формування цих умінь: у межах кожної групи було виокремлено провідні вміння (тобто ті, що охоплюють всі інші або сприяють їх формуванню); визначено дидактичні умови ефективного формування загальнонавчальних умінь і навичок; розроблено відповідну методику.

Третій розділ посібника присвячений процесу формування вміння вчитися як ключової компетентності початкової загальної освіти. На особливу увагу заслуговує запропонована автором методика формування діяльнісного компонента, зокрема навчально-організаційних, загальнонавчальних умінь і навичок, умінь працювати з підручником, загальнопізнавальних і контрольних оцінних. На матеріалі різних навчальних предметів (адже вміння – міжпредметні) відомий дидакт пропонує зразки найрізноманітніших завдань і вправ, ігрових ситуацій, парних і групових форм роботи тощо, які забезпечують поетапне оволодіння учнями зазначеними вміннями. Узагальнюють сутність умінь схеми-опори, майстерно «вмонтовані» у зміст посібника.

З огляду на вікові особливості молодших школярів автор наводить чимало засобів опосередкованого впливу на цю компетентність: різні види заохочення, стимулююче педагогічне спілкування, сприятливе навчальне середовище, справедливе оцінювання та ін.

Чільне місце у книзі посідають так звані знання процесуального характеру, які є змістовою основою формування відповідних умінь і навичок («Щоб порівняти, потрібно...», «Будь уважним!», «Вчися працювати з підручником»), а також засобом свідомого оволодіння цими вміннями.

Інноваційним за змістом є останній підрозділ книги – «Формування у молодших школярів рефлексивного ставлення до навчальної діяльності». Значущість рефлексії як здатності особистості аналізувати власний процес учіння посилюється в умовах особистісно орієнтованого навчання, основна ознака якого – визнання молодшого школяра суб'єктом навчальної діяльності. В умінні вчитися як ключовій компетентності роль рефлексивного компонента особлива, оскільки він перебуває у тісних взаємозв'язках з іншими компонентами, особливо з діяльнісним і контрольним оцінним, тобто з тими, які забезпечують оволодіння способами діяльності. У зазначеному аспекті на особливу увагу заслуговують запропоновані автором види завдань і питань, які сприяють створенню на уроці рефлексивних ситуацій (розпізнавання учнем основних елементів своєї навчальної діяльності, диференціація в новому завданні відомого і невідомого, самоаналіз і самооцінка досягнутого результату, саморегуляція), а також варіанти завдань, які забезпечують рефлексію навчальної діяльності молодших школярів на різних етапах уроку – на початку вивчення нової теми, на етапі засвоєння навчального матеріалу, на етапі самоконтролю та самооцінки виконаної роботи та ін.

Посібник «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» адресовано насамперед учителям і методистам початкової освіти, а також студентам педагогічних факультетів вищих навчальних закладів.

Зауважимо, що на відділенні «Початкова освіта» інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка матеріали рецензованої книги використовуються впродовж вивчення студентами всіх розділів педагогіки: загальні основи педагогіки – вікові особливості молодших школярів, навчальна діяльність як провідна у молодшому шкільному віці; теорія і методика виховання – розумове виховання (формування в учнів початкової школи позитивних мотивів навчання, виховання організованості, зібраності); теорія навчання – особистісно орієнтоване навчання (молодший школяр як суб'єкт процесу навчання), розвивальна функція навчання (формування загальнонавчальних умінь і навичок – навчально-організаційних, загальнонавчальних, загальнопізнавальних і контрольних), зміст освіти (відображення ключових і предметних компетентностей у нормативних документах – Державному стандарті початкової загальної освіти, навчальних програмах і підручниках), підручник для початкової школи – розвивальна функція підручника (види завдань на формування у молодших школярів провідних загальнонавчальних умінь і навичок), навчальний текст у структурі підручника (як засіб збагачення учнів знаннями про культуру розумової праці, про змістову основу загальнонавчальних умінь і навичок, про вміння вчитися як інформаційну цінність), організація роботи з підручником, формування в учнів початкової школи вміння працювати з книгою, оцінювання навчальних досягнень молодших школярів (види контролю за результатами навчання, методи контролю, форми педагогічної оцінки та ін.). Систематизує, поглиблює, збагачує уявлення майбутніх педагогів про вміння вчитися спецкурс «Формування у молодших школярів уміння вчитися», що читається на IV курсі, в основу якого покладено матеріали рецензованого посібника. Додамо, що цей посібник з успіхом можна використати й у процесі викладання курсу «Основи наукових досліджень», оскільки книга на доступному, зрозумілому, практикоорієнтованому рівні демонструє студентам логіку розгортання наукового пошуку: розкриває теоретичні основи проблеми дослідження, репрезентує дані констатувального етапу експерименту, містить методіку формування загальнонавчальних умінь і навичок молодших школярів.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що проблема компетентнісного підходу в початковій освіті перейшла на вищий рівень наукового осмислення, а вчитель початкових класів отримав украй необхідну книгу, яка допоможе йому формувати в молодших школярів важливу людську якість – уміння вчитися.